

ESKİ UYGURCA *çımılaş-/çımşılaş-/çımkılaş-* FİİLLERİ ÜZERİNE¹

Zemire GULCALI*

Özet:

*Eski Uygurca yazmalar içinde önemli yere sahip olan Altun Yaruk Sudur'un bol kelime hazinesi ile Eski Uygurcanın söz varlığına sağladığı katkı tartışılmazdır. Sadece bu eserde rastlanan bazı söz ve ibareler bunu kanıtlamakta ve başlı başına bir inceleme konusu oluşturmaktadır. Bu makalede bir olası çım < *çımı isim kökünden türeyen çımılaş-/ çımşılaş-/ çımkılaş fiilleri ele alınacaktır. Bu yazıda ele alınan fiiller diğer kaynaklarda geçmediği için sözcüğün yapı ve anlam bilgisi Çağdaş Türk dillerinde yaşayan biçimleri ile karşılaştırılarak açıklığa kavuşturulabilir.*

Anahtar kelimeler: Eski Uygurca, Altun Yaruk Sudur X. Kitap, çımılaş-, çımşılaş-, çımkılaş, çım, *çımı.

On Old Uighur Verbs “çımılaş-/çımşılaş-/çımkılaş-”

Abstract:

*The Sūtra of the Golden Light, is a very important basic book among the other Old Uighur work. The main importance of the book comes from its glossary. It is indisputable that it prevents many different words to the vocabulary of the Old Uighur language. Some words and phrases can only be found in this book, and it also proves its significance in this study field. This article analyses the verb “çımılaş-/ çımşılaş-/ çımkılaş” which is possibly derived from the root of “çım < *çımı.” Since the word is not exist in other Old Turkish work, we looked to Modern Turkic Languages, and compared the living forms of the word to clarify the structe of this word.*

Key words: Old Uighur, The Sūtra of the Golden Light (Xth Book), “çımılaş-, çımşılaş-, çımkılaş, çım, *çımı.”

1 Tespit edebildiğim kadarıyla söz konusu fiiller sadece *Altun Yaruk Sudur*'da (10. Kitap) geçmektedir, dolayısıyla diğer Eski Türkçe metinlerle karşılaştırma imkânımız olmamıştır.

* Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü doktora mezunu, zemireuygur@gmail.com

Bu yazı, bütün Uygurca, hatta Eski Türkçe eserler içinde yalnızca *Altun Yaruk Sudur*'da geçen *çımılaş-/çımşılaş-/çımkılaş-* fiilleri üzerinedir. Söz varlığı açısından önemli kaynak sayılan, Eski Uygurca yazmalar içinde çok önemli bir yere sahip olan ve günümüze kadar sağlam olarak korunabilen en hacimli eserlerden biri olan *Altun Yaruk Sudur*, bugüne kadar birçok araştırmacı tarafından ele alınmış olup, günümüzde de araştırılmaya devam etmektedir. Sanskritçeden Çinceye, Çince Uygurcaya çevrilen bu sūtra kitabı, toplam on kitap (Uyg. *tāgzinç*), 31 bölümden (Uyg. *bölök*) oluşmaktadır. Doktora tezi olarak hazırladığım çalışmada *Altun Yaruk Sudur*'un X. kitabı (26-31. bölümler arası) ele alınmaktadır.² Bilindiği üzere Budizmin öğretileri ve Buddha'nın menkıbeleri üzerine kurulu bu sūtra kitabı Uygurlar'a ait önemli eserlerden biri olmakla birlikte dönemin sosyal ve kültürel hayatı açısından da temel yapıt niteliğindedir. Eser Türk dilinin tarihsel gelişimi, en önemlisi de söz varlığı ve ifade şekli açısından ayrı bir yere sahiptir. Dolayısıyla metinde yer alan her sözcük başlı başına bir inceleme konusu olabilir. Bütün Uygurca eserlerden sadece *Altun Yaruk Sudur*'da özellikle de X. Kitapta geçen bazı sözcükler ve ibareler eseri daha da önemli kılmaktadır. Bu tür tek veya az örnekli sözcükler ve ibareler için şunları gösterebiliriz (AYS, X. kitap için):

bärt baş bol- (630/13-14); *tañız-* (632/17: *t.- ip ev(i)tip*, 633/9: *ev(i)tip t.- ip*); *umıl-* (75/19, 633/14: *umıl-ıp bar-ıp*); *yulgu* (652/15: *yulgu yumşak*); *kav-* (630/12); *yıltırka* (347/5, 652/15); *edi nom* (656/7-8); *yolba* (659/13: *yogun yolba*) vb.

Bu sözlerde ve ibarelerde tezimin Açıklamalar kısmında değindiğim için burada açıklama yapmıyorum.

Yazımın konusunu oluşturan *çımılaş-/çımşılaş-/çımkılaş-* fiillerinin etimolojisi üzerinde aydınlatıcı bir çalışma henüz bulunmamaktadır. Söz konusu fiilin AYS'de geçtiği satırlar ve metnin Çince paralelindeki denklikleri aşağıdaki gibidir:

R-M (632, 19-22) *tolp at'özi çımılaşdı, yiñnä sançmış osuglug tikdi sançdı agrıdı, nāñ sārılıü umadı.* 'Bütün vücudu sızladı, iğne sokmuşcasına battı₂, acıdı, (acısı) hiç dinmek bilmedi.'

Çince metindeki karşılığı ise: 遍體如針刺，苦痛不能安 *bian ti ru zhen ci, ku tong bu neng an* (G 9183, 11025, 5668, 615, 12412; 6258, 12291, 9456, 8184, 44) 'Bütün vücudu(na) iğne batmış gibiydi, acısı dinmiyordu.' ibareleridir (Taishō 453b13).

2 X. kitap 26. bölüm içerisinde yer alan Aç Bars öyküsü yüksek lisans tezi olarak işlendi ve TDK tarafından 2013 yılında yayımlandı (bk. Z. Gulcalı, *Eski Uygurca Aç Bars Öyküsü*. TDK, Ankara 2013, 2. baskı 2015.); dolayısıyla doktora tezime dâhil edilmedi.

Sözcük Berlin fragmanlarında farklıdır, bk. Mz 525 a (2): *çimkılaştı* (çymqyl’şty). Buradaki <q> harfi sözcüğü art ünlüyle okumamıza ışık tutar niteliktedir.

Fark: Uygurca metinde geçen *çimılaşdı* ibaresi Çince metinde geçmezken, *tikdi sançdı agrıdı* ibareleri için ise yalnız 苦痛 *kutong* (G 6258, 12291) ‘ağrı, acı, keder’ ibaresi vardır.

R-M (633, 11-12) *çimşılaşur* *ät’özüm, tüzü yiñnä sançmış täg* ‘Sızlıyor vücudum, bütününe iğne bat(ır)mış gibi’.

Çince metindeki karşılığı: 如針遍刺身 *ru zhen bian ci shen* (G 5668, 615, 9183, 12412, 9813) ‘Bütün vücuduma iğne bat(ır)mış gibi’ ibareleridir (Taishō 453b13)

Fark: *çimşılaşur* kelimesi Çince metinde yoktur; *ät’özüm tüzü için* ise 遍...身 *bian ... shen* (G 9183, 9813) ‘bütün beden, vücudun her yeri’ ibaresi vardır.

Görüldüğü gibi St. Petersburg yazmasında ve R-M yayınında aynı biçimde geçen *çimılaş-* (çymyl’ş-) ve *çimşılaş-* (çymşyl’ş-) fiilleri ve Berlin fragmanlarında (Mz 525 a 2) geçen *çimkılaş-* (çymqyl’ş-) fiili için Çince metinde bir karşılık yer almaz, bunlar Şingko Şeli Tutung’un eklemeleridir. Bu durumda aynı anlamda kullanılan üç fiil- *çimılaş-*, *çimşılaş-* ve *çimkılaş-* -inceleme konumuzdur. Bahsi geçen bu sözcüklerin AYS X. kitap üzerindeki çalışmalar ve diğer etimoloji sözlüklerindeki yorumlanışı sırasıyla şu şekildedir:

Çağatay: metin kısmında birini ön ünlülü (*çimiläş-*), diğerini ise art ünlülü (*çimşılaş-*) okumasına rağmen, dizin kısmında her ikisini de art ünlülü olarak (*çimılaş-*, *çimşılaş-*) verir (176) ve her iki fiil için de ‘ürpermek’ anlamını kullanır. Metin kısmı ve Türkçeye aktarımı aşağıdaki gibidir:

(R-M 632/19-22) *tolp ätöz çimiläştı, yiñnä sançmış osuglug tikti sançtı agrıdı näh sārılı umadı* “Bütün vücudu ürperdi, iğne sançılmış gibi dikildi, sançtı, ağrıdı, katiyen sükûnete gelemedi.” (Çağatay, 1945: 118-119).

(R-M 633/11-12) *çimşılaşur ätözüm, tüzü yiñnä sançmış täg* “Ürperir vücudum, tamamiyle iğne sançınmış gibi.” (Çağatay, ۱۲۱-۱۲۰ : ۱۹۴۰).

Ayup-Sayit: *çimiläş-* ve *çimşiläş-* şeklinde okur, fakat dizin kısmında *çimiläş-* fiilinin Çağdaş Uygurca anlamı yoktur, boş bırakılmıştır; *çimşiläş-* için “魄歪煽，鳶沆嵯窃 // ağrımak, uyuşmak” çevirisine yer verilir (Ayup-Sayit, 516a).

Kaya: her iki fiili de ön ünlülü biçimde verir: *çimiläş-*, *çimşiläş-* (SuvKaya, 459).

DTS: *Altun Yaruk Sudur*'da geçen örnekle birlikte, anlamı soru işareti ile şu şekilde verilir: *çimilâş-* “болеть ? // ağrımak, acımak” (DTS, 146a); *çimşilâş-* “болеть, испытывать боли // acımak, sızlamak, ağrı hissetmek” (DTS, 146a).

Erdal: *çImşIIAş-* ve *çImIIAş-* fiillerinin muhtemelen *çImşI-* fiil kökünden *-(X)l-(X)ş-* yapısı ile türeyen *çImşIIIş-* fiilinin yanlış yazımı olduğunu ifade eder, (OTWF, 576-577).

Altun Yaruk Sudur'da geçen bu fiillere anlam ve yapı açısından benzerlik taşıyan örnekleri günümüz Türk dillerinde şu şekilde rastlamaktayız:

Hakasça: *çımıra-* “1. (vücut) Karıncalanmak; 2. Pırıldamak, ışıldamak” (Arıkoğlu 2005, 94b).

Krş. *çimca-* (II) ve *çimcıla-* “1. Çimdiklemek; 2. Bir çitnik almak” (Arıkoğlu 2005, 94b). Ayrıca bk. *çimalçih* “Serçe parmak” (Arıkoğlu 2005, 94a).

Kazakça: *şım:* *şım etiv* → “(突然) 刺痛// (Aniden) bir şey batmış veya bir şey sokmuş gibi acımak” (Kaz. – Çin., 1338b: شِم: شِم مَتَو); krş. *şımurla-* “1. Fokurdamak (su kaynakten çıkan ses); 2. “颤抖, 打颤, 震颤; 发麻, 受刺激 // Titremek, ürpermek; uyuşmak” (Kaz. – Çin., 1338b: شِممِرلا).

Ayrıca bk. *şım:* ‘işi *şım etu:* İçi cız etmek’ (KTS, 759a); *şımurla-* “1. Fokur fokur etmek, fokurdamak; 2. Ürpermek” (Koç 2012, 653b); *şımurlav* “Karıncalanmak” (TLS, 442).

Krş. *şımşı-* “1. Çimdiklemek; 2. (mecaz) İğnelemek, taş atmak” (KTS, 759a); *şımşıla-* “1. Çimdikleyip durmak; 2. (mecaz) Sözle sataşmak, laf atmak” (KTS, 759a); *şımşuv* “Çimdiklemek” (KS, 318b); *şımşılav* “Çimdiklemek” (KS, 318b). *şımşılac-* < *şımşı-la-s-* için bk. QTTS, 336a. Ayrıca krş. *şımşılac-* < *şımşıla-* “不停地捏, 不住地掐, 一再地揪, 频频夹 // Çimdikleyip durmak, durmadan sıkıştırmak/çimdiklemek, tekrar tekrar sıkıkmak/bastırmak.” (Kaz.-Çin., 1339b: شِممِشلا-, شِممِشلا-); Ayrıca bk. *şınaşak* “小指, 小拇哥儿 // Serçe parmak.” (Kaz.- Çin., 1339b: شِمناشاق).

Kırgızca: *çımıra-* “1. Derinin üzerinde karıncalar yürüyormuş gibi bir kaşıntı, gicişme hiss olunmak; 2. Unutmak, mahcub olmak” (Yudahin 1945, 269a); *çımurō* “Karıncalanmak” (TLS, 442). Krş. *çimçıla-* ~ *çimçiloo* “Çimdiklemek” (Yudahin 1945, 268b). Ayrıca bk. *çım III* “Çimdik” (Yudahin 1945, 268b); *çıpalak* “Serçe parmak” (Yudahin 1945, 271a);

Özbekçe: *(eti) çimirleşmek* “Karınçalanmak” (TLS, 443); Ayrıca bk. *cimcilâk (cımçılak)* “serçe parmak” (TLS, 763).

Çağdaş Uygurca: *çimildimak* “1. Vücuduna bir şey batmış veya uyuşmuş gibi hissetmek, acımak; 2. Hızlı ve tekrar açılıp kapanmak veya hafifçe seğirmek (göz kapakları); 3. Hafif ve ufak dalga oluşturmak; kaynamak; 4. Yanıp sönmek, parlamak (yıldız, ışık).” (UTİL, 461a: چىمىلدىماق). Krş. *çım* “1 (yansıma) Çimdikleme, sokma, batırma veya vücuttaki bazı değişimler sonucu oluşan bir çeşit (ağrı/uyuşma) hissi; (2) isim: Aşırı güç sarf etme veya çok hızlı hareket etme sonucu bel kısmındaki kasların incinmesinden oluşan bir tür bel ağrısı.” (UTİL, 459b: چىم I);

çımır “(yansıma) Su yüzünün ufak ufak dalgalanış; ışığın bir sönüp bir parlaması; ufak şeylerin hareketi; vücutta bir şey geziniyormuş gibi veya bir şey batmış gibi hissedilmesi vs. durumların yansıma sözüdür” (UTİL, 461a: چىمىر);

çımır-la- → *çımırılmak* “1. Hafif ve ufak dalgalanmak, 2. Parlamak, parıldamak; 3. Üzerinde bir şey yürüyormuş gibi, uyuşmuş gibi veya bir şey batmış gibi his oluşmak (vücutla ilgili)” (UTİL, 461a: چىمىرلىماق).

Ayrıca bk. *çimältäk* (dial.) (UTİL, 460 چىمىلتهك) ~ *çımçılak* “el veya ayağın en küçük parmağı, serçe parmak” (UTİL, 460-461: چىمچىلاق);

Türkiye Türkçesi: *çımılaş-/çımşılaş-/çımğılaş-* fillerine benzer sözcük Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşamaktadır, Tarama Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü’nde konuyla ilgili örneklerle rastlayabiliriz:

Derleme Sözlüğü’nde *çımkışmag/çımkışmak* madde başı altında çeşitli yörelerde kullanılan farklı biçimleri sırasıyla verilir ve anlamları şu şekilde özetlenir: 1. Uyuşmak, ürpermek; 2. Vücudun bir yeri ağrımak, sızlamak; 3. Kaşınmak; 4. Boğaz gıcıklanmak (DS, III: 1177-78)

Tarama Sözlüğü’nde ise XVI. yüzyıl metinlerinde rastlanan örnekleri ile birlikte *çımkışmak (çımğışmak) چىمقىشماق، چىمقىشماق* “ürpermek” şeklinde geçer (TS, II: 998).

Ayrıca krş. *çimdikleme (çimdilemek)* “çimdikleme” (TS, II: 920); *çimdimek (çimdimek)* “çimdikleme” (TS, II: 921).

Bütün bu örnekler, özellikle Çağdaş Uygurca ve Kazakçada bulunan *çım* ve *şım* yansımaları göz önünde bulundurularak ve *Altun Yaruk Sudur X*. kitapta ‘acımak, sızlamak, (vücut) ürpermek, uyuşmak’ anlamında kullanılan fiillerin ortak noktasından yola çıkarak şu şekilde çözümleyebiliriz:

çımılaş- < *çımıla-ş-* (işteşlik eki). Krş. Hakasça: *çımıra-* “1. (vücut) Karınçalanmak (Arıkoğlu 2005, 94b); Kırgızca: *çımıra-* “1. Derinin üzerinde karın-

calar yürüyormuş gibi bir kaşıntı, gicişme hiss olunmak” (Yudahin 1945, 269a).

Fiilin kökü olan isim Çağdaş Türk dillerinde çoğunlukla *çım*, Kazakçada *şım* olarak mevcut ise de, Eski Uygurcada belki **çımı* şeklinde olabilir; Böylece söz konusu fiili *çımılaş-* < *çımı* (yansıma) + *la-* (isimden fiil yapan ek) - *ş-* (işteşlik eki) şeklinde çözmek mümkündür.

çımşılaş- < *çımşıla-* *ş-*. Krş. Kazakça: *şımşı-* “1. Çimdiklemek” (KTS, 759a); *şımşılas-* < *şımşıla-* “Çimdikleyip durmak, durmadan sıkıştırmak/çimdiklemek, tekrar tekrar sıkamak/bastırmak” (Kaz.-Çin., 1339b: شمشلاس-, شمشلا); Kırgızca: *çımçıla-* ~ *çımçילו* “Çimdiklemek” (Yudahin 1945, 268b); Çağdaş Uygurca: *çımçı-* “1. Çimdiklemek; 2. Azar azar vermek” (UTİL, 460: چمچماق); Hakasça: *çımca-* (II) ve *çımçıla-* “1. Çimdiklemek” (Arikoğlu 2005, 94b).

çımşı- fiilinin kökünün yine aynı şekilde **çımı* olduğunu düşünürsek, ilk önce *çımı+şı-* > *çımşı-* şeklinde bir fiil ortaya çıkar, yukarıda zikredilen, çağdaş Türk dillerindeki buna benzer örnekler bunu desteklemektedir, bk. Kazakça: *şımşı-*; Çağdaş Uygurca: *çımçı-* ve Hakasça: *çımca-*. Sonra da *çımşı-* fiiline *-la-* ekinin de gelmesiyle *çımşıla-* fiili türemektedir, krş. Kaz. *şımşıla-*; Kırgızca: *çımçıla-*. Böylece söz konusu fiili *çımşılaş-* < *çımı* (yansıma) + *şı-* (isimden fiil yapan ek) *-la-* (fiilden fiil yapan sıklık eki) *-ş-* (işteşlik eki) şeklinde ek ve köke ayırabiliriz.

çımkılaş- < *çımkıla-* *ş-* (işteşlik eki). Berlin fragmanlarından Mz 525 a (2)’de geçen bu *çımkılaş-* (çymqyl’ş-) fiiline gelince, Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan *çımkışmak/çımğışmak* sözlerine daha yakın olduğunu görmekteyiz. Krş. *çımkı-* “kesmek” (QUTL, 221: چمقماق)³; bk. *bıçmış çımkımuş* (Heilk II 3, 63, also of the human body)⁴.

Bu örneklerden yola çıkarak burada bir *çımkı-* fiilinin olduğu düşünülebilir: **çımı* + (*X*)*k - I -* > *çımkı-*; böylece fragmanlarda geçen bu fiili *çımkı-* (< **çımı+kt-*) *-la-ş-* şeklinde çözümlenmek mümkündür. Eski Türkçedeki *+I-* eki için bk. OTWF, 479-485; *+kI-* eki için bk. OTWF, 465-468.

Sonuç

Altun Yaruk Sudur X. Kitapta geçen “(bir şey batmış gibi) acımak, ürpermek (vücut için), uyuşmak” anlamında kullanılan fiiller yansıma bir isim olan *çIm* (daha çok bir *çım*) < **çımı* kökünden türemiş olmalıdır, Çağdaş Türk dillerinde de bu isimden türemiş fiillere rastlanır. Çağdaş Türk dilleri, Türkiye Türkçesi ve ağızlarında yaşayan “çimdiklemek” anlamında kullanılan fiillerin de bir *çIm* kökünden türediği ve bunun parmakla ilgili olduğu söylenebilir.

3 Alındığı kaynak belirtilmemiştir.

4 OTWF, 577.

‘Serçe parmak’ için Türk dillerinde kullanılan şu karşılıklar vardır: Hakaşa: *çımılçih*; Kazakça: *şınaşak*; Kırgızca: *çupalak*; Özbekçe: *cimcilâk*; Çağdaş Uygurca: *çımçılak* (dial. *çimältâk*); söz konusu şekiller de bunu destekler. Ayrıca Eski Türkçede bir çeşit çalgı aletinin adı olarak kullanılan *çimguk* kelimesi de dikkat çekicidir, bk. *çimguk* “Flöte ? (flüt)” (BT III, 87b; açıklaması için bk. s.68:973 *çı çimguk*); *çimguk* “ein Schlaginstrument, Zimbel? (bir çeşit vurmalı çalgı, zil?)” (BT VII, 88a).

Kaynakça

- ARIKOĞLU, Ekrem: *Örneklî Hakaşa-Türkçe Sözlük*. Ankara, 2005.
- _____ *Türk Lehçeleri Grameri (Hakas Türkçesi)*. Akçağ, 2007.
- AYUP, Tursun – Muhammetrehim SAYIT: *Qedimki Uyğur Tilida Yézilğan Altun Yaruq*. Ürümqi: Şinciang (Xinjiang) Halk Yayınları, Ürümqi, 2001.
- BT VII = KARA, Georg, Peter ZIEME, **Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung**. Berlin, 1976.
- BT VIII = TEZCAN, Semih: *Das uigurische İnsadi-Sûtra*. Berlin, 1974.
- Çağatay, Saadet: *Altun Yaruk'tan İki Parça*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1945.
- DS = *Türkiye Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* III, C-Ç, TDK Yayınları, Ankara, 1968.
- DTS = NADELYAYEV, V. M., D. M. NASİLOV, É. R. TENİŞEV, A. M. ŞÇERBAK, *Drevnetjurksij slovar*. Leningrad, 1969.
- G = giles, Herbert A., 1912: *A Chinese-English Dictionary*. I-II. 2. bs. Shanghai.
- Kaz. – Çin. = 韋儀卧 - 吻涅鄯 渔蚊爨 哈汉辞典 (Kazakça-Çince Sözlük). Pekin, 2005.
- KS = *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. Türkçeye çev. Hasan Oraltay, Nuri Yüce, Saadet Pınar. Türk Dünyası Araştırmaları Yayını. İstanbul, 1984.
- KTS = KOÇ, Kenan – Ayabek BAYNİYAZOV – Vehbi BAŞKAPAN: *Kazak Türkçesi – Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Almatı, 2012.
- QTTS = A. I. İsqaqov: *Qazaq Tiliniñ Tusindirme Sözdigi*. 10. Tom, U-Ya (*ureylen-yaşma*). Almatı, 1986.
- QUTL = *Qedimki Uyğur Tili Luğiti* (Eski Uygurca Sözlük). Şinciang (Xinjiang) Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı. Ürümqi, 1989.
- OTWF = ERDAL, Marcel: *Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon*. 1 - 2. Wiesbaden, 1991 (Turcologica 7).
- R-M = RADLOFF, W. – Malov S. Ye., **Suvarṇaprabhāsa** (*sutra zolotogo bleska*). Tekst ujujurskoj redakcii. 1-2. Sanktpeterburg. (Bibliotheca Buddhica. 17.) [Yeniden bs. Os-nabrück 1970].
- RASCHMANN, Simone-Christiane, *Altürkische Handschriften. Teil 7. Berliner Fragmente des Goldglanz-Sûtras. Teil 3: Sechstes bis zehntes Buch Kolophone, Kommentare und Versifizierungen. Gesamtkonordanzen*. Beschrieben von Simone Christiane Raschmann (VOHD 13, 15). Stuttgart, 2005.
- SuvKaya = KAYA, Ceval: *Uygurca Altun Yaruk. Giriş, Metin, Dizin*. TDK Yayınları, Ankara, 1994.

TLS = *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Kaynak Eserler Dizisi. Ankara, 1991.

TS = *XII Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü II, C-D*. TTK Yayınları, Ankara, 1965.

UTİL = *Uygur Tiliniñ İzahlıq Luğiti* (Uygur Dilinin Açıklamalı Sözlüğü). Şinciang (Xinjiang) Helq Neşriyati, Ürümçi, 1999.

Yudahin K. K.: *Kırgız Sözlüğü*, Türkçeye çev.: Abdullah Taymas. TDK Yayınları, Ankara, 1945.